

Türklerde Devlet Bilinci ve Birlik Düşüncesinin Uyandırılması Açısından Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Kilit* ve *Çatı* Romanlarını Yeniden Okumak

Özlem FEDAI*

ÖZ

Bu çalışmada, Türk tarihinin önemli aşamalarını işlediği tarihî romanları ile okura tarih sevgisi aşıl原因, "devletleri var eden başlıca unsurun milletler olduğu, bir devletin ne kadar güç koşullar altında olursa olsun dinamizmini milletin "birlik" düşüncesinden alacağı, bu sebeple nesillerin, atalarının sahip olduğu 'devlet bilinci' ve 'birlik' düşüncesini unutmaması gerektiği" düşüncelerini gelecek nesillere anlatabilmek amacıyla ömrünü vakfetmiş Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Kilit* ve *Çatı* romanları üzerinde durulacaktır. Böylece, Selçuklu ve kuruluş dönemindeki Osmanlı toplumunun sahip olduğu devlet bilinci, Türk kültürel hayatının kaynakları, Türk boylarındaki birlik düşüncesi Sepetçioğlu'nun bakış açısından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sepetçioğlu, tarihî roman, devlet bilinci, birlik düşüncesi.

ABSTRACT

Re-reading of M.N. Sepetçioğlu's Novels, *Kilit* and *Çatı*, in terms of Awakening in the Turks of the Ideas of State and National Unity

This study will deal with the novels *Kilit* and *Çatı* by Mustafa Necati Sepetçioğlu who, writing the important milestones of Turkish history in his historical novels, makes the love of history accesible to the reader as an author who dedicated his life to tell his thoughts that the main factor in the emergence of the state is the nation; no matter how hard the circumstances are, the state keeps its dynamism by the idea of the unity of nation; and the nation should not forget the ideas of state and the unity of nation that they inherited from their ancestors. Thus this

* Dr., DEÜ Buca Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/Izmir.
e-posta: ozlem.durmaz@deu.edu.tr

study is going to analyse the idea of the state of the empire of the Seljuks and of the period of the establishment of the Ottoman empire, the notion of unity of the Turkish tribes and the sources of Turkish culture out of the view of Sepetçioğlu.

Key Words: Sepetçioğlu, historical novels, acknowledgement of the state, notion of unity.

Bir Çin atasözü: “Kırılmamak için bükül, düz olmak için eğril, dolmak için boşal, parçalan ki yenilen” der. Bu düşünce, âdeta bir milletin sergüzeştinde yaşayabileceği kırılma noktalarını işaret etmek ve bunu bir peripetie dönüştürmek için gerekli olan vasıtaları eline vermek için bırakılmış bir miras gibidir. Bu miras, ölümünün I. yıldönümünde saygıyla andığımız Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun “Dünkü Türkiye” adıyla yazdığı nehir romanlarıyla bugüne ulaştırdığı mesajla örtüşmektedir.

Tarihî roman konusundaki düşünce ve çalışmalarıyla tanınan György Lukács (1971: 558-559), romanı, *olgunlaşmış erkeklik biçimi, Tanrısız bir dünyanın destanı, serüvenin biçimlenmesi* olarak adlandırır. Batı dünyasında romanın kökenini birey merkezli destanların oluşturduğunu ifade eder. Gerçekten de Batı edebiyatında “Gesta” yahut “Legend” denen ve merkezlerinde şövalyelerin, halk kahramanlarının bulunduğu epopeler ile aziz ve ermişlerin hayatını konu alan dinî kıssalar romanın kaynağını oluşturur. Oysa Türk toplumunda Batı'dakinin tam tersi olarak Türeyiş, Ergenekon, Bozkurt, Göç gibi millet merkezli destanlar, halka hafızasını hatırlatan romanımızın da ataları kabul edilen destanlardır.

Türk edebiyatında tarihî roman ile ilgi tartışmalar çoğu kez, bu türün dünya edebiyatındaki örnekleri gibi taşıması gereken özelliklerini bir yana bırakarak, tarih ve sosyoloji kitaplarına benzemeleri düşüncesi etrafında şekillenmiştir. Çünkü Türkiye'de tarihî roman yazarları, omuzlarına taşımaları gerekenden çok daha fazla sorumluluk yüklemiştir. Namık Kemal'den itibaren okuru üzerinde vasilik düşüncesine sahip, toplumun tarihi hakkında aydınlatılmasının sadece tarih kitaplarıyla olamayacağını düşünen, Kemal Tahir'den, Tarık Buğra'ya, Sepetçioğlu'ndan, Tülbentçi'ye dek birçok romancı, ömürlerini adadıkları bu rol ile, milletin birlikte defalarca yazdığı destanları, tarihsel, ve sosyal meselelerin ışığında değerlendirip çoğu kez roman kurgusunu mesaja kurban ederek tarihî roman yazmışlardır. Oysa, Kemal Tahir'in de ifade ettiği gibi, Batı romanındaki insan, *temel kanunları çeşitli yönlerden derinlemesine incelenmiş bir toplumun bireyi* olduğu için *romancı da Batı'da, birçok tarihsel, sosyal, ekonomik meselelere değinmek zorunluluğu duymamış; böyle bir yola sapması, onu, romandan uzaklaştırmıştır* (1973: 22).

Millet kültürünün, tarih ve toplum bilincinin gelecek kuşaklara aktarılması, bugünün sorunları için dünün yani tarihin örneklerine bakılması gerektiğine inanan, ölümünün I. yıldönümünde saygıyla andığımız Mustafa Necati Sepetçioğlu, geniş bir tarih atlası üzerinden yazacağı uzun soluklu romanları işte bu düşünceyle, millet merkezli “Yaradılış” ve “Türeyiş” gibi destanlarımızın tabanına oturtmuştur. “Dünkü Türkiye” ve “Bugünkü Türkiye” adıyla yazdığı seri romanlardaki tarih bilincini, Türk kültürünün kaynaklarını araştırıp romanlaştırarak geniş halk kitlelerine ulaştırma düşüncesi ile birleştirmiştir. Bu açıdan baktığımızda Sepetçioğlu, Anadolu topraklarının “Kilit”ini, Türk tarihinin “Kapı”larını, Osmanlı devlet sisteminin “Çatı”sını oluşturan unsurları, iki yüz elli bin şehidin verildiği Çanakkale’de destan yazdırın inancı, millet ve birlik şuurunu dile getiren modern bir destan yazarıdır. O, “Türk tarihinin destanlarını kaleme almak” kararını ortaokul sıralarında vermiş; bu düşüncesini şöyle anlatmıştır:

“Ortaokulun ikinci sınıfında iken benim Türkçe dersim çok iyiydi. Allah rahmet eylesin çok iyi bir Türkçe hocam vardı: Kadri Özyalçın. (...) Bir gün bana takip ettiğimiz Şevket Süleyman Tanlı'nın ‘Güzel Yazılar’ kitabını verdi ve ‘oku’ dedi. (...) Bir an durdum. Ben bu yazıyı okumam dedim. ‘Niçin?’ diye sordu. ‘Bu yazı, Yunan mitolojisini anlatıyor. Bizim destanlarımız yok mu?’ diye sorunca ‘var’ dedi. Bana kızmadı, öfkelenmedi; sevgiyle, anlayışla yaklaştı. ‘Mademki destanlarımız var, niye onları okutmuyorsunuz?’ Diye sordum... ‘Evladım, destanlarımız var ama onlar bugünkü dille yazılı hâle getirilmemiş. Bunlar bir sanatkâr tarafından kaleme alınmazsa ham olarak kalırlar. Sen de büyüüp yazarsın, senden sonraki çocuklar da okurlar’ dedi. ‘Ben yazacağım öyleyse.’ Dedim” (Yardım: 2000: 118-119).

Bu sözlerini göz önüne aldığımızda, Sepetçioğlu'nun Türk tarihinin dönüm noktalarını romanlaştırmaya her ne kadar *Kilit* romanı ile 1971 tarihinde başlamış görünmekle birlikte aslında İslamiyet öncesi Türklerin macerasının anlatıldığı *Yaradılış ve Türeyiş Destanı*'ni (1965) daha önce yazmasını ve romanlarının kökenin bu destanla başlatmasını anlayabiliriz. Yazarın, Türklerin yaradılış mitlerine dönmesi bizce boşuna değildir. Böylece roman türü içinde yazacağı büyük destanı bir “mit” tabanına oturtarak, modern dünyanın rasyonel yapısının irrasyonele dayanmadan katlanılamayacağını anlatmak istemiş; büyük bir destanı yazmayı yıllar evvel kurguladığını da böylece göstermiştir. Doğu toplumlarının, Batı'dan farklı olarak, ilerleme anlayışları içinde bireyin değil milletin kahramanlıklarına önem verdiğinin, milletin bireyci bir anlayışı benimsemediğinin farkında olan yazar, Türklerin sadece kılıçla değil, kimliğine sadakat, zekâ, dinsel ve kültürel birlik ile milletçe kazandığı galibiyetlerin veya yaşadığı çöküntüler sonrasında yeniden dirilişinin destanını, modernleştirerek roman türü içinde yazar.

Geçmişe dönüş Sepetçioğlu'nda tıpkı T. S. Eliot'da olduğu gibi bilinçli bir arzunun ürünü olarak karşımıza çıkar. Romanlarında semboller arkasında yansıttığı millet iradesi ve devlet sisteminin dayandığı kültürel temellere toplumun gelecekte de ihtiyaç duyacağını düşünmüş ve onları kayda geçirmiştir. Bu bakımdan o, Türkiye'de tarihî romancılık anlayışını, belirli bir devre veya kişiliğe dayandırarak anlatan bakış açısından çıkarıp muharebeler kazandıran, ülkeler fetheden, devletler kuran bilincin ve ruh hâlinin kültürel kaynağını, dinamiklerini yansıtmak biçimine dönüştürmüştür.

Mustafa Kutlu'nun kendisiyle yaptığı bir röportajda tarihi yorumlayış şeklini, aslında tarihî roman değil destan yazdığını şöyle anlatır:

"Tarih, benim için bir şuardur. Genel olarak insanlığın, özellikle ilgili milletlerin bugününü hazırlar, yarınını çizer. (...) Bizim meselelerimiz bugünün meseleleri olarak ele alındığı takdirde yanlış yerlere götürebilir. Kökenlerini aydınlatmak için, muhakkak düne inmek gerekmektedir. Bugünün meselelerini ve karakterini ameliyat masasına yatıracak bir romancı, dünün kökenleri üzerinde araştırma yapmak zorundadır. Bu bizde yönetenlerle yönetilenler arasındaki sürtüşmeyi meseleler haline getirmiştir. (...) Bizde bu iki sınıfın ilişkileri nasıl kurulmuştur, birbirlerini nasıl tamamlamışlar veya birbirlerine ne şekilde yardımcı olmuşlardır? Bu meseleler nasıl bir karakter yaratmıştır, bu karakter nasıl bir kültür doğurmuştur ve bu kültürün beslenmesi için nelere ihtiyaç vardır? (...) İşte ben bu açıdan tarihe bakmak suretiyle bir bakıma bugünün romanını yazıyorum. Ve Malazgirt'le başlamış değilim aslında. *Yaratılış Türeyiş*'le başladım ki, bu dizinin ilk kitabıdır. (...) Yani bir destanın bir roman haline getirilip roman tekniğiyle verilmiş olmasıdır. İnanışımaya göre, bu kısmı vermemiş olsaydım, İslamiyet'ten önceki yaşayışımız boşlukta kalacaktı" (1977: 24-26).

Mustafa Mecati Sepetçioğlu, *Kilit* ve *Çatı* romanları başta olmak üzere hemen bütün romanlarında, Alpaslan, Osman Bey gibi, zekâları, irade ve savaşçılıkları ile halkın muhayyilesinde *kahraman* (*hero*) olmuş isimlerin roman içindeki destanlarını yazmaz, hem ulusal hem de dinsel ve kültürel manada *birlik* olarak sistemli bir devlet bilinci ile hareket eden Türk boylarının Bizans'a karşı kazandıkları akıl, duygu, kılıç, ilim ve inanç zaferinin ve kurdukları medeniyetlerin destanlarını yazar. Böylece Sepetçioğlu, aslında yaşadığı toplumun içinde bulunduğu sosyal çalkantılardan özünü koruyarak çıkabilmesi, kırılma noktalarında birliğini bozmadan ayakta kalabilmesi, tarihî dönemeçlerde dağılmadan yoluna devam edebilmesi için alınacak tedbirleri, devlet teşkilatını meydana getiren sistemin sağlam olmasının önemini, toplumun dinî, millî, kültürel dinamikleriyle uyumunu tarihten seçtiği önemli olayları misal göstererek topluma hafızasını hatırlatmaya çalışmıştır. *Kilit* romanınının 1971 yılında çıkması bu bakımdan bizce manidar-

dır. Zira o, hem milletin bünyesindeki her farklı unsurun ancak bir tehlike karşısında aynı amaç için "birlik" oluşturabildiği zaman bir değer ifade ettiğini, 1970'lerin hemen başında ülke gençlerinin yaşadığı siyasî bölünmelere karşı geçmiş model olarak sunmakla göstermiştir. *Kilit* romanını Malazgirt zaferinin 900. yıldönümüne âdeta hediye etmesi de bu bilinç ve hafıza tazelenmesinden başka bir şey değildir.

Sepetçioğlu'nun bu düşüncesi, bize II. Dünya Savaşı sonrası Batı toplumunun edebiyatın kaynağını döngüsel olarak mite dayandırmaları düşüncesini hatırlatmaktadır. Zira Batı toplumunda II. Dünya Savaşı'ndan sonra insanların yaşadığı yıkımın ve çöküntünün kaynağı olarak geçmiş dönemde tutkuyla bağlandıkları rasyonalist (akılcı) dünyanın değerleri gösterilmiştir. Savaş sonrasında bu değerlerin yıkılmış olması gerçeğinden hareketle, Batı toplumu artık irrasyonel dünyaya, mit ve destanlarına dönme zorunluluğu hissetmiştir. Eski mitlerine geri dönerek edebiyatın kaynağını mite dayandırmış ya da bunalımdan/değer yitiminin yarattığı sarsıntıdan kurtulabilmek, kendilerini huzurlu hissedebilmek için yeni mitler yaratma (James Dean, Marlyn Monroe, Rambo vb.) yoluna gitmişlerdir. Northop Frye'in 1950'lerin ortasında *Anatomy of Criticism (Eleştirinin Anatomisi)*'nde (13. b. 1973: 120-122), edebiyatın kaynağını mitlere dayandırması, edebiyat tarihinin ve türlerin tıpkı mevsimler gibi döngüsel olduğunu, edebiyatın mit olarak başlayıp ironiye döndüğünü sonra yine mite yöneleceği hakkındaki görüşleri (1973: 122) bilinir. Böylece o, "kutsal" kabul ettiği edebiyatın ütöpik kökenini vurgulayarak, toplumun savaş sonrası çöküntüden ancak şehir hayatı ve sanayileşme öncesine ait nostaljik tarihi anılara geri dönerek kurtulabileceğini anlatır. (Eagleton: 1990: 116) R. Wellek ve A. Warren (1993:166). Hayal gücü zengin olan yazarların mitlere ve destanlara dönmeye neden ihtiyaç duyabileceklerini, "Bir yazarın bir mite ihtiyacı olması demek, onun içinde yaşadığı toplumla birleşmeyi ve onun içinde işlevi olan bir sanatçı olarak bir yere sahip olma ihtiyacı" ile açıklarlar ki, Sepetçioğlu'nun Türk tarihinin büyük destanını bir idealizm ve mefkûre olarak yazmak arzusu da, sanırım yaşadığı toplumla bir olma ve o toplumda tıpkı romanlarındaki tarihî "kahraman" (hero)lar gibi "bir fonksiyon"u olma düşüncesiyle açıklanabilir.

Sepetçioğlu, incelememize konu olan *Kilit* romanı ile başlayan "Dünkü Türkiye" roman dizisi içerisinde, "Birlik ve Bütünlük" idealini yansıtmak istemiştir. *Kilit* ve *Çatı* gibi romanlarında, Türklerin Orta Asya'dan göç ettikten ve geniş bir yurt olarak kendilerine Bizans hâkimiyetindeki Anadolu'yu hedefledikten sonra, din ve inanç birliği yani manevî güç olmaksızın sadece maddî güce dayalı olarak verecekleri savaşların başarılı olamayacağını fark etmelerini anlatmıştır. Böylece Selçuklu Türklerinin her anlamda birlik dü-

şüncesinin tohumlarının devlet sisteminin temeline ekme ve bunu sonraki kuşaklara bir bilinç olarak aktarma gayretlerini dile getirmiştir. Sepetçioğlu, bu bilinç ve mesajı *Kilit* romanında, Birol Emil (1972: 12)'in ifadesiyle, "dram entrikası" prensibini kavrayarak, romanın tezatlı bütünlüğü içinde, Selçuklularla Peçenek Türklerini karşılaştırarak yansıtmıştır. Peçenek ve Uz Türklerinin, Bizans oyunlarına gelip birbirlerini öldürmelerini, millet ve mezhep birliği sağlayamamalarının onlara verdiği zararları anlatmıştır. Bilge Kağan ve Kültigin örneklerini Sarı Hoca ağzından okutarak, Çağrı ve Tuğrul Beyin millet içinde halkla bütünleşerek bir terazinin iki kefesini gibi sağlamaya çalıştıkları dengeyi, din ve mezhep birliğinin sağladığı manevî gücün zaferini gözler önüne sermiştir. *Kilit*'te birbirine paralel olarak yansıtılan olaylarda ortak düşmanları olan Bizans'la baş etmek isteyen Selçuklunun ve Peçenek Türklerinin doğu ve batıdan ilerleyişlerini göstererek, mezhep veya şahsî iktidar yüzünden içlerinde meydana gelen bölünmeleri yansıtmış ve bunların o çağda birçok Türk boylarında mevcut olduğunu da anlatmak istemiştir. Böylece, birlik düşüncesi için yapılması gereken daha çok iş olduğunu göstermek istemiştir. Bu büyük işleri yapacak beyliğin ise Osmanlı beyliği olacağını *Çatı* romanında ifade etmiştir. Bu beylik, "benden çok biz" düşüncesine sahip, din, siyaset, silah uyumunu sağlamış, "büyük Osmanlı senfonisinin ana temlerini birleştirmiş" (Güngör: 1974b: 29) ve komşularını da en az kendi kadar iyi tanıyan bir siyaset anlayışına sahip olma özelliği ile yansıtılmıştır. *Kilit*'te bazen Selçuklu devrinden Göktürkler dönemine gidilmesi, *Çatı*'da ise, Selçuklu döneminden bahsedilmesi nesiller arasında ibret oluşturan durumların hatırlatılması ve yazarın dünden örnekler verilerek bugünün sorunları üzerine gidilebileceği düşüncesini yansıtmak içindir. *Kilit*'te, Alpaslan'a karşı Balçar'ı, Sarı Hoca'ya karşı Kegen Beyin babası Demirci Baldu'ru çıkaran yazar, Peçeneklilerde Durak Hana isyan eden Kegen Beyi, Selçuklularda Gümüş Tekin'le, Selçuklulardaki Alpaslan'ın kılıç hocası Sav Tekin'i ise, Peçeneklilerde Boğaç'la özdeşleştirir. Yazar, gün doğusuna ilerlemek, Bizans'ı vurmak isteyen Peçeneklileri, Selçuklular karşısında kötü bir model olarak gösterip kendi birlik siyasetlerini oluşturamayıp devlet sistemlerini sağlamlaştıramadan, komşularını iyi tanımadan Bizans'ı vurmak gibi büyük hedefleri gerçekleştirmelerinin mümkün olamayacağını göstermiştir. Hana başkaldıran Peçenekli ordu beyi Kegen Beyin bölücülük yapmasını, kendi eliyle Peçenekliyi Bizans'a tutsak edişini ve sonunda toparlanıp Peçenekliyi kurtaracağı sırada kendi milleti tarafından öldürülmesini ibretlik dersler gibi anlatmıştır. Bizans topraklarında ajanlık yapan manevî gücün temsilcisi ve savaşçı Küpeli Hafız, Balçar'a yazarın mesajını şöyle verir:

“... Bak bir yanından Bulgar Türk'ü, öte yanından Uz Türk'ü Peçeneği kısıpaca almış, vurur da vurur hay yiğenim. Siz oturmuş Bizans'ın ekmeğine yağ sürersiniz. Ya Selçuklu ne yapar? Selçuklu bir sağlam yurt kurmak ister ki artık bitsin bu Türk'ü Türk'e vurdurmak, bu göçebelik bitsin (*Kilit*: 231). Aynı Küpeli Hafız, Rafizîlerin mezhep kavgası çıkararak bölmeye çalıştıkları Selçukluda birlik düşüncesinin önemini Alpaslan'a, İkilik kötü şey Alpaslanım; kin kötü şey; insanları birbirine düşürmek kötü şey. Bir olmak, birlik olmak; sırt sırta, el ele vermek... Sevmek Alpaslanım iyi olanı...” (*Kilit*: 129) cümleleriyle anlatacaktır.

Sepetçioğlu *Kilit* ve *Çatı* romanlarında, devlet olma bilincinin sağlanması, birlik düşüncesinin kuvvetlenmesi için gereken koşulları aslında kahramanları ağızından veya simgelerle sistematize etmiştir. Buna göre her iki romana yansıyan boyutlarıyla Türlerde devlet sisteminin ve birlik düşüncesinin esası;

1. Ümmet içinde millet olma anlayışı,
2. Beylik halk içindir ve beyin şahsî mülkiyet düşüncesi yoktur görüşü,
3. Devlet mefkûresi mamur edici bir yayılmaya ve ilerlemeye dayanır anlayışı,
4. Devlet birlikle olur şuuru,
5. İlim ve kalem gücü olmadan kazanılan zaferlerin anlamsız olacağı anlayışı ile özetlenmiştir. Şimdi her iki romana yansıyan boyutlarıyla bu esaslar ele alınacaktır:

1. Ümmet İçinde Millet Olma

Anadolu'nun fetih ve iskân edildiği tarihlerden Bursa'nın fethine kadarki zaman, aslında dağınık Türk unsurlarının bir millet birliğine kavuşturulma hazırlıklarıyla geçer. Türkleri birbirine bağlayan asıl bağ İslam dininden gelir. Bu bağ, “ümmet içinde millet” olma ideali (Güngör: 1974a: 31) olarak açıklanabilir. Prof. Dr. Erol Güngör, Türkmenler Anadolu'ya geldiklerinde, hem onlar arasında hem de Bizans'ta etnik ve dinî birlik olmadığını yani, “Anadolu'nun ilk fetih ve iskânı sırasında Müslüman Türklerle Hıristiyan Rumlar diye iki mütecanis etnik ve dinî zümrenin karşılaşmasından söz edilemeyeceğini, Türkmenlerin yarı Şamanî, yarı Müslüman olduklarını, bir kısmının Şîî tesiri altında, şehirli Türklerin ise hem şehir hayatına daha uygun olduğu, hem de formel tahsil müesseseleriyle yayıldığı için Sünnî mezheplere –çoğunlukla Hanefîliğe– bağlı bulduklarını belirtir.

Sepetçioğlu, *Kilit* romanında, Selçukluların Anadolu'yu yurt edinme, denize ulaşma ideallerinin temelinde “ümmet içinde millet” olma düşüncesinin çekirdek olduğunu, Sarı Hocayı öne çıkararak sağlamıştır. Sarı Hocanın misyonu üzerinden, ancak din ve mezhep birliğini sağlayabilirse, bir devletin başına ne gelirse gelsin, hemen toparlanma becerisi gösterebileceğini anla-

tır. Bu beceride, kuvvetli bir beyi lider yapma bilincinin ve beye Tanrı'ya inanır gibi inanmak düşüncesinin de önemli rolü olduğunu ifade eder. Ümmet içinde millet olma ideali, "ben"den çok "biz" demeyi öğreten Kumral Dede Ocağının bir öğretisi olarak *Çatı* romanında da karşımıza çıkar.

Kilit romanında, Selçuklulardaki devlet teşkilatının sağlamlığına dikkat çekilerek devletin birliğini mezhep kavgasıyla veya şahsî ihtirasları uğruna bozmaya kalkışanların cezalandırılmaları da gözler önüne serilir. Rafızîlik mezhebine bağlı olduğu için Selçuklu'ya ihanet eden Gümüş Tekin'in Gazneli, Harezmlilere açılan savaşlarda önce kullanılması, sonra öldürülmesi, Bizans beylerinin Alpaslan'a karşı birleştiği bir sırada, Alpaslan'ın, kendisine iktidar hırsı yüzünden başkaldıran kardeşi Kavurt'ın üzerine yürümek zorunda kalışı, mezhep birliğine ve ümmet kardeşliğine ihanetin cezalandırılmasıdır. *Çatı* romanında ise, tıpkı *Kilit* romanındaki Sarı Hoca, Küpeli Hafız gibi hoca, eren ve tarikat ehlinin, aynı zamanda bir savaşçı oluşunun örneği olarak Kumral Dedenin karşımıza çıkışı boşuna değildir. Bu romanda da, Türk aşiretleri arasında mezhep kavgası sokmaya çalışan, mezhep birliğini sağlayan ve Osman Beyin iktidarının da manevî koruyucusu olan Kumral Dede Ocağının barut ile havaya uçurmak böylece ümmet birliğini ve beylik bütünlüğünü bozmak isteyen Rafızî Pir Cabbarın Ali ve Dalaman'ın kendi sonlarını hazırlamaları dikkat çekicidir.

Ümmet içinde millet olma anlayışı içinde, "törelere bağlılık düşüncesi", din ve inanç desteği olmadan devlet teşkilatının işlevinin yarım kalacağı, devlet sisteminin ve birliğin kökeninde "maneviyat"ın rolü gibi hususlar yazarın her iki romanda da dikkat çektiği noktalardır. Türkler için, belirlenen asıl hedef de Anadolu'yu tamamen yurt yapmak değil, Osman Beyin *Çatı*'da *her şey Orhan için, Orhan'dan sonrakiler için (Çatı: 331)* diye özetlediği, yurdu mamur edip korumak, alplerin ve erenlerin işbölümüyle maddî-manevî birliği sağlamak, törelere bağlılığı, çalışmayı ibadet saymayı öğütlemek gibi esasları içerir. Böylece, Rum pazarcıların pazarlarında kendi malını övüp komşusunun malını kötüleyen zihniyetlerine karşılık, âhilik geleneğinin bir prensibi olarak, komşuları siftah yapmamışken kendi mallarını değil komşularının mallarını övmeleri, müşterileri komşularına sevk etmeleri anlatılarak, günlük yaşamda ve ilişkilerde dinin ilkelerinden ve hoşgörüsünden uzaklaşmayan Türkmenlerin dingin yaşamlarına, ümmet içinde millet oluşlarına dikkat çekilir. Bu esaslar, Kumral Dedenin Orta Asya'dan belindeki kuşakla getirdiği farklı çiçek ve ağaç tohumlarını dikerek oluşturduğu zengin bahçedeki birliği, uyumu ve kültürü fark edip onu korumak düşüncesinde gizlenmiştir. Türklerdeki devlet bilinci ve birlik düşüncesi açısından *Kilit* ve *Çatı* romanlarında Sepetçioğlu'nun işaret ettiği ikinci husus, Türk töresinde "halkın beylik için değil, beyliğin halk için olduğu" düşüncesidir.

2. Beylik Halk İçindir, Halk Beylik İçin Değil

Sepetçioğlu, gerek *Kilit* gerekse *Çatı* romanlarında Türklerde devlet sisteminin temellerini hikemî olarak anlatabilmek için Göktürklerdeki devlet töresinden yararlanır. Bu törenin özünde öncelikle, “beylik” kavramının çözümlemesi yatar. Her şeyden evvel, Türkler arasında Bizanslılar gibi bir “soy” ve “soyluluk” düşüncesinin mevcut olmadığı, “bey” olacak kişinin soylu olmasının değil halktan olmasının, halkı için savaşmasının ve kararlar almasının önemi vurgulanır. “Bey” olan kişinin soy gereği halktan üstün olması gibi bir durumun söz konusu olmadığı, beyin, ancak zekâsı, bilgisi, iradesi, ileri görüşlülüğü, siyasî kararlılığı ve düşmanlarını her yönüyle tanıma mahareti ile halkın bir adım önünde olması gerektiği, halkın bey için değil, beyin halk için var olduğu düşüncesi söz konusudur. Böylece farklı Türk devletlerinde aslında beye ait bir mülkiyet fikrinin olmadığı bu anlayışın da devlet sisteminin özünde yer aldığı ortaya konmuş olur. *Kilit* romanında paralel gelişen olay örgüsü içinde bir yandan Çağrı ve Tuğrul Beylerin hem birbirleri hem de milletleri ile uyum içindeki idaresi altında Selçuklu Türklerinin ilerleyişi anlatılırken diğer yandan Balkanlardan gelerek Bizans’ı yenip Anadolu’yu yurt edinmek isteyen ama aslında bir din ve millet birliği oluşturamamış olan Peçenek Türklerinin yaşamları karşılaştırılır. Peçenek Türklerinde “han” olan kişinin “hanlık” soyundan gelmesi gerektiği, “bey” olan kişinin ise, halktan olmasının makbul olduğu, halkın Durak Hanı değil, halktan gelen ve askerî olarak bütün idareyi elinde tutan Kegen Beyi aslında lider saydığına ve kendi geleceklere için ona güvendiklerine dikkat çekilir (*Kilit*: 83).

Bu sebeple *Çatı* romanının daha başlarında aşiret beyi avda iken kesilen hayvanların etlerinin pişirilmesi sırasında aşiret kızlarının “kazan da içinde pişen et de beyin malıdır” sözlerine karşılık Anadolu bacısı Aybüken Ebenin verdiği cevap, yazarın yansıtmaya çalıştığı devlet anlayışını, “Bey malıymış... hele hele hele... Kız, bey malını beyin mi sanırsınız siz? Kız, beyin malı aşiretin malıdır, aşiretin; senin, benim malımdır. Bu kazanları sıradan kazan mı sandın; bey çadırındandır diye Bey’in mi sandın?... Hoşt oradan, senin benim alın terimizdir, emanetimizdir.” (Sepetçioğlu: 2004: 20) cümleleriyle açıklar. Yine aynı romanda birkaç sayfa sonra yazar, Aybüken Ebe üzerinden, aşiretin genç kızlarına; Gördün mü sahaplanmadığın şey elinden çıkıyor bir gün; sahaplanmadığın bir şeyi elinden alıyorlar... (Sepetçioğlu: 23) cümleleriyle aşiretin beyliğin tümüne ait olan bir mala sahip çıkması gerektiğini öğütler. *Çatı* romanında Osman Bey ve Malhun Hatunun Hıdırellez günü bey konağının kapılarını ardına kadar açıp evi yağmalatmaları da, beyin malları üzerinde mülkiyeti olmadığını, bey malının milletin malı, beyin de halkı için var olduğunu gösterir.

Benzer bir mesaj, *Çatı* romanında ölmek üzere olan Kumral Dedenin Osman Beye bıraktığı bir vasiyet mektubu ile de ortaya konulmuştur. Orta Asya'dan Anadolu'ya gelirken kuşağı içinde bir sürü farklı çiçek ve ağaç tohumu getiren ve Anadolu'yu yurt edindikten sonra tekkesinin bahçesine bu tohumları dikerek, yurt edinmenin, sahiplenmenin ve bir yeri mamur etmenin akınlar dışında ne şekilde olabileceğini gösteren Kumral Dede, Osman Beye ders vermek için, ölmeden önce kuşağının da kefene sarılmasını vasiyet eder. Ona kalben bağlı olan Osman Bey, kadısı Dursun Fakih'in "dinimizde böyle bir şey yoktur," sözlerine itiraz eder. Oysa, cenaze töreninden sonra Osman Beye verilen mektupta, Kumral Dede, "dünya malının dünyada kalacağını, bey olsa da ölüp gittiğinde bir eski kuşağı bile bu dünyadan götüremeyeceğini unutmamasını" (*Çatı*: 375) öğütler. Osmanlı'nın kuruluş döneminde manevî birliğin, din birliğinin tesisi için çok emek vermiş Kumral Dedenin Osman Beye bu vasiyeti, beyin bütün varlığını halka adaması, kendisi için şahsî mülk edinme düşüncesi taşımaması gerektiğini bir "devlet" bilinci olarak yansıtır. Her iki romanda yazar, "bey" olacak kişinin vasıflarını da ortaya koymuştur.

Gerek Alpaslan gerekse Osman Bey, komşularını iyice tanıyan, hatta dillerini, zaafalarını bilen, akıllıca siyasetleriyle bu iki romanda güçlü birer bey durumundadırlar. Osman Beyin aynı zamanda büyük savaşçılar olan din büyüklerinden, erenlerinden (Şeyh Edebalı, Kumral Dede) manevî güç alarak Bizans'ın kendisi aleyhindeki tüm oyunlarını akılla bertaraf etmesi, Alpaslan'ın düzensiz çete savaşları görüntüsü altında Bizans'ı bitkin düşürüp asıl büyük savaşı ardından vererek akıllıca bir siyaset gütmesi, bir zamanlar savaştığı Karanlılardan ve Gaznelilerden gelin alıp Gaznelilere kız vermesi de milleti için izlediği akılcı siyaseti gözler önüne serer. *Kilit* romanında Çağrı Bey, oğlu Alpaslan'a söylediği, *Millet de ata benzer; soylu, yürük, süğlün atlara benzer... Binicisi sağlıklı olmalı* (*Kilit*: 208) cümleleriyle halkın başındaki beyin nasıl olması gerektiğini anlatır. Alpaslan ise, Selçuklu içinde ikiliklerin, mezhep kavgalarının olduğunu görüp hayatta iken oğlu Melik Şahı halefi ilan ederken, bey olan kişinin sorumluluklarını karısı Selcen'e;

"Sanırlar ki sultanlık bey konağında yan gelip yatmaktır, sağa sola buyruk yollamaktır. Şurda, şu bey konağının içinde atacağın bir adım, bin yıl sonra ses verir hay Selcen. Bin yıl sonra alkışlanır mısın, kötülenir misin, suçlanır mısın; bin yıl sonra hay yaşamaz olaydı diye lanetlenir misin diye düşünmezsen sultanlığına sultanlık mı denir" (*Kilit*: 241) cümleleriyle anlatır.

Sepetçioğlu'nun *Kilit* ve *Çatı*'da işaret ettiği devlet bilincinin bir başka esası da, "devlet mefkûresinin mamur edici bir ilerleme anlayışına dayandığı" esasıdır.

3. Devlet Mefkûresi Mamur Edici Bir Yayılmaya ve İlerlemeye Dayanır

Sepetçioğlu *Kilit* ve *Çatı* romanlarında, göçebe topluluklar hâlinde yaşayan, ancak kabına sığmayan Türklerin devlet mefkûresinin ardındaki bilinci çözümlenmiş, Türk kavimlerinin yıkıcı olmayan, sadece kendi ilerleyişini düşünen gittikleri yerlerdeki şehir kültürünü yok etmeyen, tersine ilerledikleri yerleri mamur eden bir genişleme anlayışına sahip olduklarını anlatmıştır. *Kilit* romanında yazar, Bilge Kağan'ın sözlerini hatırlatarak Türk milletinin yayılma ve ilerleme anlayışının ne şekilde olması gerektiğine dair işaretler vermiştir. Alpaslan'ın ilim ve gönül hocası Sarı Hoca ağzından aktarılan Bilge Kağan'ın: *Türk milleti sen açken tokluk nedir bilmezsin amma bir kere doydun mu da açlığı hiç düşünmezsin* (Sepetçioğlu: 1988: 25) sözleri, ilerlemeci Türk kavimlerinin tedbirli olmasını öğütlerken, yine Sarı Hoca'nın söylediği; *Çağrı Beyle Tuğrul Bey buraya gelip yerleşince karabudun sandı ki her şey olup bitti. Daha öteye gitmek yok... Halbuki bizim yurt buralar değil!..* (Sepetçioğlu: 1988: 25) cümleleri, Selçuklu için geniş bir ufuk çizme, hedef belirlemenin ifadesi olmuştur. Yine *Kilit* romanında Türklerin her an savaşmaya ve kendisine yeni yurtlar açmaya hazır mefkûresi, Bizans ile karşılaştırılmış ve bir yanda "sürgü, kilit, dört duvar", bir yanda "çadır, mavi gökyüzü" sembolleri ile yansıtılmıştır. Sarı Hoca gibi bir din ve gönül ehlinin ruhunun dört duvar ve süngüden sıkılması da bu ilerlemeci zihniyeti gösterir (*Kilit*: 108-109).

Osman Beyin Karacahisar'ı, İnegöl'ü Bizans elinden aldıktan sonra, buraları Kumral Dede Ocağının verdiği manevî destekle mamur hale getirmesi, ticaretle uğraşan Rum köylülerin geçişini kolaylaştırmak için onlara köprü bile yaptırması *Çatı* romanında aynı yıkıcı olamayan ilerleme anlayışını sembolize etmiştir. Yazarın romanlarına yansıyan boyutlarıyla, devlet olma bilincinin bir başka esası "devlet, birlikle olur" düşüncesidir.

4. Devlet Birlikle Olur

Sepetçioğlu, söz konusu iki romanda da devlet sistemi ve birlik düşüncesinin özünü birbiriyile kenetlendirir.

Sarı Hoca'nın bir savaş sonrası bulduğu Bizans'a ait paslı bir kilidi çocukken Alpaslan'a vermesi, Selçuklu'yu denize ulaştıracak, onu sıkışmaktan kurtaracak, Türk beylikleri arasındaki birliği sağlayacak kişi olarak Alpaslan'ı görmesinden ileri gelir. Bu "kilit", hem Anadolu'nun kapılarının kilidi, hem devlet bilincinin kökeninde olması gereken devlet birliği ilkesinin kilididir. Burada paslı kilit, denize ulaşmak ve Anadolu'yu yurt edinmek isteyen Selçuklu'nun önündeki engel olan Bizans'ın din ve devlet birliğini sağlamamış olmasının da işaretidir. kilidi devletin beyine vererek onu vaziflendiren, açılmasının sadece savaşla değil ustalıklarla sağlanmış bir birlikle,

akılcı bir siyaset ve iman ile olacağını söyleyen Sarı Hoca, *Kilit* romanında, Selçuklu içindeki “din ve devlet birliğini”, paslı kilidin sağdan ve soldan dövülmesinin (ordu ve devlet birliğinin sağlanması) önemini, kilidi açarken çökilecek besmele yani inanç olmadan ordunun verdiği savaşın sonuçsuz kalabileceğini Alpaslan’a öğütler. Bir devlet adamına manevî gücün, dinin temsilcisi bir hocanın verdiği bu kilit sembolü aslında devletin başındaki beyin dinin temsilcileri olan hocalardan, erenlerden, şeyhlerden destek almadan bir devleti ilerletemeyeceği, millet içinde birliği sağlayamayacağı ve düşmanlarını yenilgiye uğratamayacağı düşüncesini de simgeler. Sarı Hoca'nın, Kúpeli Hafızın ve onların hocası Saçlı Hoca'nın Anadolu'nun farklı beylikleri içine dağılarak verdikleri *Her kilit açılır, yeter ki anahtarını bilmeli* (*Kilit*: 127) mesajı, bu açıdan manidardır. Selçuklu'nun bir daha Harezmlilerin ve Gaznelilerin yaptığı gibi bir baskını yaşayıp yurtlarını terk etmek zorunda kalmamaları için Sarı Hoca'nın kilidi verdiğinde Alpaslan'a söylediği; kilidin sağdan ve soldan dövülerek iyice yıpratılması, iyice dövüldüğüne kanaat getirilince, besmeleyle açması da din ve iman gücünü simgeler. Bu güç (din ve iman gücü) olmadan birliğin eksik kalacağını işaret eder.

Alpaslan'ın devletin başına geçtikten sonra emri altında bulunan beylere; –tıpkı düzenli olmayan eşkiya savaşları gibi– dağılıp sağdan soldan Bizans'a saldırarak onu yıpratmalarını, hatta bir kısım beylerini sanki Bizans'ın himayesine girmiş gibi görünmelerini böylece sanki Türkler arasındaki birlik bozulmuş da her ordu beyi, kendi bağımsızlığı için Bizans'a saldırıyormuş gibi bir oyun oynamalarını emreder. Bu emir, oyunlarıyla ve hileleriyle bilinen Bizans'ın ‘oyununu bozmak’ anlamına geldiği gibi, Alpaslan'ın askerî dehasını da ortaya koymaktadır. Böylece o, farklı köşelere dağılmış durumdaki beyleriyle Bizans kilidini sağdan, soldan iyice döverek en sonunda anahtarı kilide besmeleyle (yani din birliği ve inançla) sokmak gerektiği fikrini beylerine aşılamıştır. Alpaslan'ın Yakutlu, Gümüş Tekin, Sav Tekin gibi beylerini toparlayarak Malazgirt Savaşı'ndan hemen önce “devlet birliği”nin önemine ilişkin söyledikleri dikkat çekicidir:

Devlet kuruyoruz, devlet! Çobanlık yapmıyoruz, sürü gütmüyoruz. Devlet birlikle olur; birliğimiz dinimiz olmalıdır, varacağımız yerdekiler bizim soyumuzdan gelmediğine göre başka şekil düşünür müsünüz? Öyleyse İslamız! Râfızlık, Bâtınîlik bilmemnelik yok; bölücülük tanımıyorum. Kim ki İslâm Selçukluyu bölmek için mezhep çıkarır helâk oluna... Bu böyle biline, dışına çıkılmaya (Sepetçioğlu: 1988: 249). Alpaslan'ın romanın türlü yerlerinde, Millet bölünürse devlet yok olur.” (Sepetçioğlu: 243)

gibi sözleri tekrarlaması dikkat çeker. Selçuklu ve Osmanlı Beyliği için birlik düşüncesinin önemini her iki romanda değerlendiren yazar, teke ve medreselerin verdiği eğitimin Türkmenlerdeki birliği sağlama-
daki rolünü özellikle vurgulamıştır. Zira Selçuklu ve Osmanlı beylik-
lerinin karşısına Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'da hem din, hem
de etnik açıdan bir birlik oluşturamamış olmasını ve bunun Türkmen-
ler lehine sonucunu model olarak işaret eder. *Kilit* romanında Gök-
türk devletinde devletin başında olan iki kardeşten Bilge Kağan'ın
akla, iradeye ve ileri görüşlülüğe, Kültigin'in siyasete malik olmasına
göndermeler yapılarak Selçuklu devletinin başında olan Çağrı Beyin
kardeşi Tuğrul Bey ile oluşturduğu birlik ve uyumun devlet kurduran
gücüne dikkat çekilir. Selçuklu bayrağının sembolü olan çifte kartalın
da aslında Tuğrul ve Çağrı Beylerin birlikte baş başa vererek devlet
olmalarını sembolize eder.

Kilit romanında Alpaslan, en büyük ağabeyi Yakutlu ile tam bir birlik oluş-
turup "*Çağrı Bey babamızın ruhu şahidimiz olsun... Devlet iki başlı olmaz*" (Sepet-
çioğlu: 245) mesajını verir. Ancak, büyük ağabeyi ile sağladığı uyumla dev-
let yönetiminde babasının ve amcasının izinden giderken, ortanca kardeşi
Kavurt'un kendisine isyan etmesi üzerine onunla savaşmak zorunda kalıp
önce devletteki bölücülüğe son verir, sonra Bizans'la savaşarak Anadolu'nun
kilidini açar.

5. İlim ve Kalem Gücü Olmadan Kazanılan Zaferler Anlamsızdır

Sarı Hocanın verdiği paslı kilit, Kumral Dedenin Orta Asya'dan getirip ektiği
birbirinden farklı tohumların ağaç ve çiçeklerle dolu bir bahçeye dönüşmesi,
hocalar, dervişler, erenler ve kalem sahiplerinin de en az savaşçılar kadar
Selçuklu ve Osmanlı'daki etkinliğini gözler önüne serer.

Sepetçioğlu *Kilit* ve *Çatı*'da Türkmenlerin ilim adamı konumunda olan ho-
calardan, gönül ehlinde destek almadan, onlarla bütünleşmeden ayakta
kalamayacaklarını anlatarak, yurdundan edilmemek veya bir yeri yurt edin-
mek isteyen her Türk beyinin sadece millet ve mezhep birliğini sağlaması-
nın yetmeyeceğini, düşmanına karşı iyi bir siyaset belirleyebilmek için, ilim,
kalem ve gönül ehlinde destek alması gerektiğini Alpaslan ve Osman Beyin
danıştığı, Sarı Hoca, Kumral Dede, Şeyh Edebalı, Yunus Emre vb. gönül ulu-
luları ile gösterir.

Sepetçioğlu bu konudaki fikirlerini ve romanlarında ilim adamlarının de-
ğerini yansıtmaktaki amacını;

"Malazgirt aslında kendisine kanat arayan bir milletin bir ruha bürüne-
rek Malazgirt'te ilk defa bir kilidi yoklamasıdır. İslamiyet'le Türk milleti
iki yüz yıl haşır neşir olduktan sonra Malazgirt kilidini açmış ve Ma-

lazgirt kilidinden sonra zamanın akışı hızlanmak suretiyle Anadolu'da yurt yapılmıştır. Anadolu'nun yurt yapılmasında Malazgirt sadece bir kılıç değildir. Bu aynı zamanda tekkeler, zaviyeler, ribatlarla bir kültür sisteminin kılıcı, kanı mürekkebe çevirmesidir." (Kutlu: 1977: 26) cümleleriyle açıklamıştır.

Böylece Türklerin kaleme ve ilim adamına verdiği değeri fark eden yazar, *Çatı*'da İnegöl tekfurunun kızı Aryetta'nın kaleden attığı Rumca mektubu okuyup anlayabilecek kimse yokken, mektubu sadece Orhan Beyin okuyabilmesine dikkat çekerek, Osman Beyin Kumral Dede ocağında yetişen oğlu Orhan'ın sadece kılıç eğitimine değil ilmine de önem verdiğine işaret eder. Aynı durum, *Kilit* te Sarı Hocanın Orhun Kitabelerini okuttuğu ve hayata dair dersler verdiği Alpaslan'ın eğitimine verilen hassasiyet için de geçerlidir. Yazar, böylece Alpaslan'ın ve Osman Beyin ilmi ve ilim adamını el üstünde tutmalarının da Türklerde bir devlet bilinci olduğunu ve bunun birliği sağladığını göstermiş olur.

Tüm bunlara ek olarak, her iki romanda da Selçuklu ve Osmanlı beylerinden hareketle, Türklerin kadına verdikleri değer bir devlet geleneği olarak karşımıza çıkar. Selcen Hatun, Malhun Hatun, Aybüken Ebe, Lüllüfer, Aryetta, Kendigelen Kız gibi kadın figürlerinden hareketle, kadınların beylik içinde söz sahibi oluşları, Aybüken Ebe gibi Anadolu bacılarının, Bizans'a karşı kazanılan zaferde ve şehir hayatına yeni uyum sağlamakta olan halk içinde birliğin oluşturulması için ne kadar önemli olduklarına dikkat çekilmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak, M. N. Sepetçioğlu'nun *Kilit*, *Çatı* gibi metaforların ardına gizlediği amacın, Doğu toplumlarının ilerleme anlayışı içinde kendi mitlerine duyduğu ilgiyi tarihî roman türü içinde canlı tutmak olduğunu söyleyebiliriz.. Onun tarihî roman anlayışı roman türü içinde hem siyasî bölünmelerin had safhada olduğu hem 1970 ve 1980'li yılların hem de bugünün Türkiye'sine bir yaşam dinamiği olarak atalarının törelerini, devlet olma bilincini ve birlik düşüncesini yeniden işaret etmek esasına dayanır. *Kilit* ve *Çatı*'da, Türkmenlerin devlet bilinci içinde işbölümüyle, din, millet, mezhep birliği ile oluşturdukları büyük bir orkestra idealini gözler önüne sermiş; akıllı ve iradeli beylerin bu orkestrayı yönetip ondan gur ve unutulmaz sesler çıkaracağını bugüne anlatmak istemiştir.

Sepetçioğlu, kutsal bir görev için ömrünü vakfetmiş ve "Dünkü Türkiye"nin eğilip bükülüp dağılıp tekrar birleşmesini ve ayağa kalkmasını, geçmişe duyduğu mitik özlem ile birleştirerek "Bugünkü Türkiye"ye hatırlatmak istemiştir. Romanlarını yaptığı yoğun tarih araştırmalarının temelini oturtması sebebiyle de Kemal Tahir'in işaret ettiği (1989: 187) tarihî romancının

düşebileceği tehlikelere yani “kötü romantizme, geçmiş meddahlığına, kötü milliyetçilik züppeliğine” düşmemiştir. Bu sebeptendir ki, onun bütün tarihî romanları, tarih şuuru yanında törelerimizin ve devlet teşkilatının işleyişinin hatırlatılması yönleriyle kültürel hayatımıza sağladığı katkılar bakımından yeniden ele alınmalıdır.

Kaynaklar

- (Demir), Kemal Tahir (1989), *Notlar/Sanat Edebiyat*, C.1, İstanbul: Bağlam Yay.
- Emil, Birol (1972), “Kilit”, *Türk Edebiyatı*, S. 3, Mart 1972, s. 10-14.
- Eagleton, Terry (1990), *Edebiyat Kuramı*, (çev. Esen Tarım), İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Frye, Northrop (1973), “Archetypal Criticism: Theory of Myths”, *Anatomy of Criticism*, Princeton: (3. b.) Princeton: University Pres. s. 131-239.
- Güngör, Erol (1974), “Anadolu’da Türk Birliği ve Tarikatlar”, *Türk Edebiyatı*, S. 26, s. 30-32 ve S.27, s. 26-29.
- İleri, Selim (1973), “Kemal Tahir’le Konuşma”, *Yeni Dergi*, S. 105, .s. 19-25.
- Kutlu, Mustafa (1977), “Mustafa Necati Sepetçioğlu ve Sevinç Çokum ile Mülâkat”, *Türk Edebiyatı*, S. 46, s. 24-27.
- Lukács, György (1971), “Romanda Koşullanma ve Tarihsel-Düşünsel Anlam”, *Türk Dili Eleştiri Özel Sayısı*, S. 234, s. 555-561.
- Sepetçioğlu, Mustafa Necati (1988), *Kilit*, 15. b. İstanbul: İrfan Yay.
- Sepetçioğlu (2004), *Çatı*, 25. b., İstanbul: İrfan Yay.
- Wellek R. –Warren, A. (1993), *Edebiyat Teorisi*, (çev. Ömer Faruk Huyugüzel), İzmir: Akademi Yay.
- Yardım, M. N. (2000), *Romancılar Konuşuyor*, İstanbul: Kaknüs Yay.

